

Тетяна Подковенко,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри теорії права та
конституціоналізму Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0344-3010>

ПЛЮРАЛІЗМ ПРАВОРОЗУМІННЯ ПОСТМОДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА

Дослідження спрямоване на аналіз особливостей плюралізму праворозуміння у постмодерному суспільстві. Автор констатує на важливості та доцільності при визначенні особливостей плюралізму розуміння права об'єктивного сприйняття правової реальності з її складними глобалізаційними процесами, які накладають свій відбиток на формування правових доктрин, концепцій, теорій. Наголошено, що плюралізм у розумінні права є позитивним явищем, яке не тільки дає простір для розвитку теоретичної правової думки, а й суттєво збагачує юридичну практику, забезпечуючи простір свободи, критичного мислення та об'єктивного оцінювання державно-правових явищ. Саме тому плюралістичний світогляд є невід'ємною складовою правового мислення постмодерного суспільства, яке розвивається в умовах ідеологічного, політичного та аксіологічного різноманіття.

Ключові слова: постмодерне суспільство, глобалізація, плюралізм праворозуміння, ціннісні аспекти права.

Podkovenko T.

Pluralism of legal understanding of postmodern society

The research is aimed at analyzing the features of pluralism of legal understanding in postmodern society. The author asserts the importance and expediency in determining the features of the existing pluralism of the understanding of the law of the objective perception of legal reality with its complex globalization processes, which also leave their mark on the formation of legal doctrines, concepts, and theories.

Pluralism in the system of values, including legal ones, makes it possible to understand that the greater the awareness of historicity and diversity, the more further interpretations, new conceptual structures, methods of evaluation, types of sensitivity and more internal dilemmas. Thus, the sense of responsibility for one's own life and behavior becomes deeper. Experiencing values shows a person his individual moral task, awareness of internal duty and transferring it to the plane of practical interaction with other subjects. The most practical field that demonstrates such aspects is the field of law.

The modern pluralistic approach to law makes it possible to identify and take into account qualitatively new facets of law, which are caused by the intensive development of social relations, changes in value orientations in the legal worldview, reorientation of legal practice to the principles of anthropocentrism, humanism, and justice. The pluralism of legal understanding once again emphasizes how much law is a multifaceted phenomenon. It expresses people's desire for justice and freedom; public relations and social interest; volitional, formally defined and universally binding nature of legal norms; a certain value system is displayed.

It is emphasized that pluralism in the understanding of law is a positive phenomenon that not only provides space for the development of theoretical legal thought, but also significantly enriches legal practice, providing space for freedom, critical thinking and objective assessment of state-legal phenomena. That is why the pluralistic worldview is an integral part of the legal thinking of the postmodern society, which is developing in the conditions of ideological, political and axiological diversity.

Keywords: postmodern society, globalization, pluralism of legal understanding, value aspects of law.

Постановка проблеми. Проблему розуміння права відносять до найбільш складних та дискусійних. Це проблема, яка тісно пов'язана та фактично визначається особливостями людського світосприйняття. Це зумовлено складністю самого права, його інституційною природою, функціональним навантаженням, яке покладає на нього суспільство. Право – явище, яке тісно пов'язане з людиною, з її буттям, соціальними зв'язками, різноманітними ціннісними установками, які іноді можуть бути практично взаємовиключними та суперечливими. Саме це зумовлює потребу пошуку та розкриття якісно нових граней права, розуміння

його онтологічної природи через призму розумної природи людини, її адекватного сприйняття та відображення світу права, його ціннісних аспектів. Такий підхід породжує плюралізм праворозуміння.

У сучасній науковій літературі відомо безліч визначень права, автори яких прагнуть розкрити різні сторони цього важливого суспільного явища. Водночас право є не лише одним із найважливіших елементів сучасного суспільного життя, який є гарантом стабільності суспільних відносин, а й складним соціальним утворенням, що має глибоке світоглядне значення. На праворозуміння впливають такі чинники, як: цивілізаційні, міжнародні, національні, особистісні, культурні, релігійні, ідеологічні, ментальні та інші, тому досягти єдиної правильної відповіді на те, що таке право, просто неможливо [1, с. 92]. Окрім того, процес розуміння права зумовлюється розумною природою людини, її постійним прагненням пошуку істини. Нестримний розвиток суспільства, інформаційних технологій, поглиблення та ускладнення суспільних зв'язків на різних рівнях також не тільки впливають на пізнання права, а й визначають практичну спрямованість отриманих знань. Відомий вітчизняний теоретик права і соціолог Б. Кістяківський ще на початку минулого століття зазначав, що «у жодній іншій науці немає стільки суперечливих теорій, як в науці про право. При першому знайомстві з нею виникає таке враження, ніби вона тільки й складається з теорій, що взаємно виключають одна одну. Найбільш суттєві питання про сутність і невід'ємні властивості права вирішуються різними представниками науки про право зовсім по-різному. Суперечка між теоретиками права виникає вже на початку наукового пізнання права, навіть більшою мірою, саме з приводу вихідного питання – до якої сфери явищ належить право – починається непримириме розділення напрямів і шкіл у цій науці» [2, с. 371]. Вважаємо, що плюралізм у розумінні права є позитивним явищем, яке не тільки дає простір для розвитку теоретичної правової думки, а й суттєво збагачує юридичну практику, забезпечуючи простір свободи, критичного мислення та об'єктивного оцінювання державно-правових явищ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До проблеми праворозуміння звертається багато сучасних науковців. Це зумовлено як прагненням дати найбільш розгорнуту характеристику праву, продемонструвати його практичну значимість для людини, суспільства та держави, так і прагненням розкрити якісно нові грані та можливості права у постмодерному суспільстві, яке створює нові умови для формування людини-особистості і водночас насичене різноманітними кризовими явищами. Серед найбільш вагомих наукових праць у сфері дослідження праворозуміння варто виокремити праці С. Алаїс, В. Бігуна, М. Братасюк, Т. Дудаш, О. Зайчука, А. Козловського, М. Козюбри, С. Максимова, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, П. Рабіновича, О. Скакун та інших, які стали основою формування української концепції праворозуміння. Праці сучасних вітчизняних науковців продовжують гуманістичну традицію розуміння права з позиції людиноцентризму, аксіологічних аспектів права, внутрішнього потенціалу права у формуванні людини в праві, людини як правової істоти.

Мета статті – розкриття основних аспектів наукового обґрунтування необхідності правового плюралізму в сучасному постмодерному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У найзагальнішому розумінні плюралізм (від латинського *pluralis* – множина; належність більш ніж одному) означає ситуацію, коли в даній спільноті існує різноманітність типів і характеристик її членів, неоднорідність поглядів, прагнень і цінностей. У класичну філософію термін «плюралізм» ввів Крістіан Вольф (1679–1759 рр.). На його думку, реальність світу не може бути зведена до одного чи кількох принципів, що її пояснюють, тому плюралізм означає відмову від будь-якого пояснення. На рівень політичної науки поняття плюралізму ввів Гарольд Джозеф Ласкі (1893–1950 рр.). На протигагу прихильників всевладдя держави, він виступав за множинність громад та їхнє вільне функціонування. У широкому сенсі можна сказати, що плюралізм – це «погляд, згідно з яким в реальності або в людському пізнанні існує багато окремих, незалежних факторів, які неможливо звести до спільного знаменника» [3, с. 166–167]. Плюралізм у такому розумінні стосується всіх сфер людського життя, у т. ч. соціальної, економічної, політичної, культурної та правової. Соціальний плюралізм (його також називають структурним) означає множинність соціальних груп; співіснування, взаємопроникнення та конкуренцію численних суб'єктів суспільного життя. Аксіологічний плюралізм виражається в різноманітності ціннісних орієнтацій. Культурний плюралізм означає безліч стилів і філософій життя; конкуренцію в плані надання переваги різним світоглядам. Політичний плюралізм – це різноманітність сил, що формують форми економічного та соціально-політичного життя. Правовий плюралізм означає теорію, згідно з якою право не є єдиною системою норм, а складається із співіснуючих, іноді суперечливих і зазвичай концептуально та культурно різних порядків і підсистем. Можна також говорити про етнічний плюралізм, плюралізм соціальних структур, релігійний плюралізм. Мовне різноманіття також є виявом плюралізму. Основою для такої диференціації є внутрішні та зовнішні чинники, такі як: власні переконання,

система цінностей, якій віддають перевагу, ідеологія, а також територія, влада, економічна ситуація та право.

У багатьох наукових публікаціях зустрічаємо характеристику сучасного суспільства як постмодерного. Автори акцентують увагу на кардинальних змінах у різних сферах суспільного життя, що обумовлюються яскраво вираженими глобалізаційними процесами. Таку назву сучасний світ отримав через особливий стан культури, суспільства і науки, який Ж.-Ф. Ліотар ще у 70-ті роки ХХ ст. позначив як «стан постмодерну», тобто такий стан, що логічно випливає з процесів Модернізму як реакція на кризу його ідей, через що деякі дослідники характеризують його як сучасний цивілізаційний злам [4, с. 69]. Сучасне суспільство характеризується глибокими соціокультурними трансформаціями та змінами, причиною яких стало усвідомлення людством себе єдиною глобальною загальною цивілізацією, що охоплює такі загальні елементи, як локальні, регіональні та інші. Навколо глобалізаційних процесів точаться дискусії у контексті концепції зіткнення та боротьби цивілізацій, а також з приводу становлення глобальної земної цивілізації в умовах однополюсного світу [5, с. 169]. Гостроти цій проблемі додає й проблематика розвитку інформаційного суспільства, динаміка якого характеризується яскраво вираженою амбівалентністю [6, с. 13].

Однією з важливих проблем сучасного світу є створення основи для співіснування та взаємодії представників різних культур, релігійних конфесій, прихильників різних світоглядних доктрин. Цією основою може бути світ цінностей, закладених у різноманітні культурні та релігійні традиції. Позиція аксіологічного плюралізму, зрозуміла в нормативному значенні, дає змогу поєднати ідеї об'єктивних цінностей, таких як: повага до людського життя, гідність людської особистості, співчуття до тих, хто страждає, соціальна солідарність, толерантність, з повагою до права тлумачити їх по-різному.

Філософсько-правове дослідження світу цінностей розкриває два їхні аспекти: постійний та незмінний і той, що змінюється з часом і залежить від конкретної культури та релігії. У наш час світ цінностей ще не забутий повністю, але для того, щоб люди могли їх усвідомити, необхідні нові розуміння, а також приклади для наслідування, які вкажуть, як ці цінності втілювати в життя. Плюралізм у системі цінностей, у т. ч. правових, дає можливість зрозуміти, що чим більше усвідомлення історичності та різноманітності, тим більше подальших інтерпретацій, нових концептуальних структур, способів оцінювання, типів чутливості та більше внутрішніх дилем. Таким чином, почуття відповідальності за власне життя і поведінку стає глибшим. Переживання цінностей показує людині її індивідуальне моральне завдання, усвідомлення внутрішнього обов'язку та переведення його в площину практичної взаємодії з іншими суб'єктами. Найбільш практичною сферою, яка демонструє такі аспекти, є сфера права.

У сучасному суспільстві в умовах складних глобалізаційних процесів, яке також називають постмодерним суспільством, стає все важче використовувати право як інструмент управління. З одного боку, сучасні суспільства характеризуються правовим плюралізмом, а з іншого – саме право втрачає свої традиційні риси, у т. ч. тісний і односпрямований зв'язок з національною державою. Право стає автономним, а його внутрішні системні особливості стають основою його чинності, у т. ч. його особлива семантика, а не влада держави. Цей тип тези має два наслідки: по-перше, через різні рівні регулювання в глобалізованому та плюралістичному постмодерному суспільстві він вказує на зростання внутрішньої диференціації права. По-друге, у зв'язку з автономією права та зростанням плюралізму суспільної системи наголошується, що в сучасному світі право має підтримувати процеси внутрішнього саморегулювання, створюючи для них відповідні правові рамки, а не прямо втручатися в них.

Цікавою є позиція Г. Скапської, яка зазначає, що «у постмодерному суспільстві, у світлі сучасних теорій, право також втрачає свої традиційні системні ознаки: ієрархію, внутрішній порядок, передбачуваність і особливо легітимність національної держави. Ми є свідками появи «права без держави», неієрархічного права з різноманітними джерелами та гарантіями відповідності. Ці типи тез підтримуються і навіть розвиваються в аналізі реальних, емпіричних процесів розвитку права. І теоретичні концепції, і емпіричний аналіз мають важливе значення для управління суспільством і його процесами» [7, с. 55–56]. У цьому аспекті плюралізм праворозуміння у сучасному мінливому світі зумовлює якісно новий підхід до розуміння права та його функціонального навантаження в управлінні суспільством, а найголовніше – в утвердженні та захисті загальнолюдських цінностей.

Ми схильні асоціювати право з передбачуваністю, формальною визначеністю, безпекою, довірою, авторитетом та надійністю. Вважається, що хороший закон має становити тривалу основу суспільного порядку, забезпечувати «мінімум соціальної моралі», що зміцнює соціальні зв'язки та соціальні інститути

в сучасному суспільстві. Відповідно до класичних теорій, гарантом реалізації права є держава, яка має у своєму розпорядженні правові засоби примусу.

Як зазначає Т. Дудаш, зазвичай дослідження праворозуміння засновуються на класичній раціоналістичній парадигмі пізнання, згідно з якою право – об'єктивна реальність, що розвивається за закономірностями, які пізнаються людиною посередництвом певних загальнонаукових логічних процедур і методів. Водночас оцінність праворозуміння зумовлює потребу в застосуванні ірраціональної методології до його дослідження. Найбільш перспективною вченій видається загальна теорія розуміння – герменевтика, яка на перший план виводить суб'єктивний, людський чинник, дозволяючи дослідити праворозуміння не ззовні, застосовуючи суто раціоналістичні засоби логіки, а зсередини – з позиції людини як творчого, активного суб'єкта, неповторної індивідуальності [8, с. 132–133]. Такий підхід дає можливість врахувати усе різноманіття соціальних зв'язків, визначити існуючі ціннісні установки конкретного суспільства, їхній вплив на поведінку суб'єктів права.

Правовий плюралізм становить не штучно вигадане окремими науковцями поняття, а конкретний феномен, що відображає реалії та потреби політико-правового розвитку суспільства у новітніх історичних умовах. Його необхідність переконливо доводиться з сутнісно-правових, культурно-психологічних, глобально-історичних і прагматичних позицій. Кожен вказаний аспект доволі аргументований, а всі разом вони утворюють надійний «каркас» наукового обґрунтування необхідності правового плюралізму у сучасному світі [9, с. 31]. Слушною є думка Л. Рябовол, яка, підкреслюючи нагальну необхідність втілення у концептуально-методологічне поле вітчизняної юриспруденції людиноцілеспрямованого підходу, наголошує на тому, що «інтеграція соціально-антропологічного, аксіологічного та системного підходів дозволяє вченим зрозуміти право як складне, соціально й історично детерміноване явище» [10, с. 20–21]. Сучасний плюралістичний підхід до права дає можливість виявити та врахувати якісно нові грані права, які зумовлюються інтенсивним розвитком суспільних відносин, змінами ціннісних орієнтацій у правовому світогляді, переорієнтацією юридичної практики на принципи антропоцентризму, гуманізму, справедливості. Плюралізм праворозуміння ще раз підкреслює, наскільки право є багатоаспектним явищем. У ньому виражається прагнення людей до справедливості та свободи; суспільні відносини та соціальний інтерес; вольовий, формально-визначений та загальнообов'язковий характер правових норм; відображається певна система цінностей.

Висновки. Плюралізм обумовлений самою сутністю права, його постійним внутрішнім потенціалом відтворення людини як правової істоти, людини-особистості. Ми погоджуємося з думкою М. Козюри, що «у праві, очевидно, завжди будуть залишатися аспекти, сторони, сфери буття, які з тих чи інших причин знаходяться за межами конкретної типології; розвиток міжнаукових інтеграційних процесів неминуче призведе до виникнення нових наукових напрямів, що впливатимуть на праворозуміння; в умовах глобалізації відбудуться зміни в міжцивілізаційних відносинах і, відповідно, в критеріях відокремлення цивілізацій тощо» [11, с. 12]. Визнання плюралізму як важливої ознаки сучасності не має автоматично зумовлювати твердження та виправдання для різноманітних вчинків та взаємовиключних поглядів. Не усі концепції та методи можна визнати однаково правочинними. Ми повинні сприймати такий плюралізм у праворозумінні, який відображає основоположні цінності людського життя через принципи справедливості, добра, гуманізму, свободи. У все більш складному та динамічному світі право як одна з найважливіших комунікаційних систем, завдяки якій можливе виживання суспільства, – набуває особливих рис. Тому важливими є концепції права, які є структурними елементами системи, завдяки якій можна скоординувати функціонування сучасного суспільства: поліцентричного, плюралістичного, динамічного та глобалізаційного, а також як особливого дискурсу, що уможливорює відокремлення правової системи в рамках загальної суспільної системи. Саме тому плюралістичний світогляд є невід'ємною складовою правового мислення постмодерного суспільства, яке розвивається в умовах ідеологічного, політичного та аксіологічного різноманіття.

Список використаних джерел

1. Хаварівська Г. Проблема праворозуміння у сучасному суспільстві: управлінський аспект. Демократичне врядування. 2022. Вип. 1(29). С. 83–95.
2. Кістяківський Б. О. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка». Серія : Українські мислителі / Пер. з рос. Л. Г. Малишевської; упорядкування, передмова і примітки Л. П. Депенчук. Київ : Абрис, 1996. 512 с.

3. Zadykowiec T. Formacja moralna w pluralistycznym społeczeństwie – koncepcje i metody. *Rocznik Teologii Katolickiej*. 2012. Tom XI/2. S. 165–184.
4. Постол А. А. Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2010. Вип. 42. С. 69–79.
5. Юхименко Н. Динаміка функцій системи освіти у світлі нових тенденцій розвитку людини і суспільства. Українознавчий альманах. 2014. Вип. 17. С. 169.
6. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія / [О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.] ; за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2020. 344 с.
7. Skąpska G. Prawo w ponowoczesnym społeczeństwie. *Zarządzanie Publiczne*. 2008. № 6 (4). S. 55–72.
8. Дудаш Т. Праворозуміння: антропологічна сутність / Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників Другого всеукраїнського “круглого столу” (Львів, 1–2 грудня 2006 р.). Львів : Край, 2007. С. 131–144.
9. Луконцева Ю. О. Обґрунтування правового плюралізму в сучасному світі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2021. Вип. 31. С. 27–32.
10. Рябовол Л. Праворозуміння як наукова проблема: деякі тенденції сучасного етапу дослідження. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 1 (17). С. 17–22.
11. Козюбра М. І. Праворозуміння: плюралізм підходів і єдність поняття. Чи можливо це? Про українське право : часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. 2011–2012. Число VI-VII. С. 6–21.

References

1. Khavarivska, H. (2022). Problema pravorozuminnia u suchasnomu suspilstvi: upravlinskyi aspekt [The problem of legal understanding in modern society: administrative aspect]. *Demokratychnе vriaduvannia – Democratic governance*, 1(29), 83-95 [in Ukrainian]
2. Kistiakivskyy, B. O. (1996). *Vybrane. Biblioteka chasopysu «Filosofska i sotsiologichna dumka». Seriia «Ukrainski myslyteli» [Selected. Library of the journal «Philosophical and Sociological Thought». «Ukrainian thinkers» series]*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian]
3. Zadykovych, T. (2012). Moralne formuvannia v pliuralistychnomu suspilstvi – kontseptsii ta metody [Moral formation in a pluralistic society - concepts and methods.] *Shchorichnyk katolytskoi teolohii – Yearbook of Catholic Theology*, XI/2, 165-184 [in Polish]
4. Postol, A. A. (2010). Postmodernizm yak suchasna suspilno-politychna realnist [Postmodernism as a modern social and political reality]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA – Humanitarian Bulletin ZDIA*, 42, 69-79 [in Ukrainian]
5. Yukhymenko, N. (2014). Dynamika funktsii systemy osvity u svitli novykh tendentsii rozvytku liudyny i suspilstva [The dynamics of the functions of the education system in the light of new trends in the development of man and society]. *Ukrainoznavchyi almanakh – Ukrainian studies almanac*, 17, 169 [in Ukrainian]
6. Danylian, O. H., Dzoban, O. P., Zhdanenko, S. B. (2020). *Suchasne suspilstvo, liudyna, pravo v umovakh hlobalnykh transformatsii [Modern society, man, law in conditions of global transformations]*. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian]
7. Skopska, H. (2008). Pravo v postmodernomu suspilstvi [Law in postmodern society]. *Derzhavne upravlinnia – Public Management*, 6 (4), 55-72 [in Polish]
8. Dudash, T. (2007). Pravorozuminnia: antropologichna sutnist [Legal Understanding: Anthropological Essence]. *Antropolohiya prava: filosofskyy ta yurydychnyy vymiry (stan, problemy, perspektyvy) – Anthropology of law: philosophical and legal dimensions (state, problems, perspectives)*. Lviv: Kraj [in Ukrainian]
9. Lukontseva, Yu. O. (2021). Obgruntuvannia pravovoho pliuralizmu v suchasnomu sviti [Justification of legal pluralism in the modern world]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia: Pravo – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: Law*, 31, 27-32 [in Ukrainian]
10. Riabovol, L. (2019). Pravorozuminnia yak naukova problema: deiaki tendentsii suchasnoho etapu doslidzhennia [Legal understanding as a scientific problem: some trends of the modern stage of research]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual problems of jurisprudence*, 1 (17), 17-22 [in Ukrainian]
11. Koziubra, M. I. (2011-2012). Pravorozuminnia: pliuralizm pidkhodiv i yednist poniattia. Chy mozhlyvo tse? [Legal understanding: pluralism of approaches and the unity of the concept. Is this possible? About Ukrainian law: journal of the Department of Theory and History of the State and Law, Kyiv. national University named

after Taras Shevchenko]. *Pro ukrainske pravo: chasopys kafedry teorii ta istorii derzhavy i prava Kyiv. nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka – About Ukrainian law: journal of the Department of Theory and History of the State and Law, Kyiv. national University named after Taras Shevchenko, VI-VII, 6-21* [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 05.02.2024